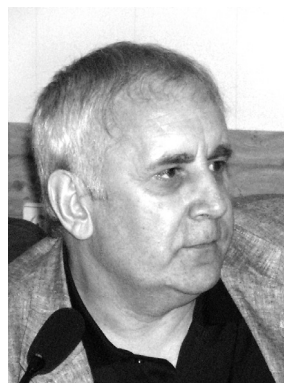

ЧИ МОЖЕ ІСНУВАТИ В УКРАЇНІ ОФІЦІЙНА КОНСТИТУЦІЙНА ДОКТРИНА?

В. РЕЧИЦЬКИЙ
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права України
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого),
член Конституційної Комісії України*

На міжнародній конференції «Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації в сучасному суспільстві», яка відбулася 7–8 жовтня 2016 р. у Києві й організована Конституційним Судом України (далі – КСУ) спільно з Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва, голова Конституційного Суду Литви і, водночас, голова Всесвітньої конференції конституційного правосуддя, професор Д. Жалімас зробив наукову доповідь на тему «Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку» [1].

За академічною назвою містився несподівано актуальний для українського політико-правового контексту зміст. Адже йшлося про рівень сформованості заasad, принципів, парадигми органічного конституціоналізму в країні, де ще відносно нещодавно панував тоталітаризм.

Україна вивільнилася з комуністичних тенет разом із Литвою. Але Литва вже низку років належить до так званих сталих консолідованих демократій, у той час як Україна – лише до демократій електорального типу [2, 529, 532]. За даними Freedom House, в Європейському Союзі (далі – ЄС) електоральною демократією в 2006 р. залишалася тільки Естонія. Решта країн разом із Великою Британією і Сполученими Штатами Америки характеризувалися найвищим рівнем розвитку ліберально-демократичного режиму.

Консолідованими демократіями нині називаються політичні режими, інститути яких є достатньо сильними, щоб підтримувати народоправство традиційними (політичні свободи, вибори, референдум, плебісцит) засобами. Йдеться про передбачуваний і гарантований верховенством права, усталеною політичною практикою демократичний процес.

Україна відноситься до країн – кандидатів на вступ до цього міжнародного клубу. Адже наш конституційний процес залишається поки що дискретним, характеризується революційними перериваннями поступовості. Власне, на порівнянні досягнутого у цій сфері Литвою, з одного боку, і Україною – з другого, побудований цей матеріал. Доповідь Д. Жалімаса створює для цього необхідні й зручні передумови.

В. Речицький, 2016

Цікаво, що загальне поняття конституційної доктрини Д. Жалімас передбачає існування двох автономних значень. Перше з них слід розуміти як концепцію, юридичну теорію конституціоналізму, сформульовану науковцями. Друге – втіленням розуміння права, притаманного виключно державному органу конституційної юрисдикції.

Саме у цьому випадку можна говорити про існування *офіційної* конституційної доктрини. На відміну від поглядів науковців, остання є юридично зобов'язуючою («binding») концепцією, що ґрунтується виключно на офіційному тлумаченні Конституції литовським Конституційним Судом. Тобто офіційна доктрина пов'язана з поглядами наукової спільноти лише на філософському рівні. Її існування пояснюється насамперед потребою в забезпеченні цілісності національної правової системи.

Сама собою офіційна доктрина може існувати лише тоді, коли більшість поглядів на роль і функції основного закону є усталеними («класичними»). У випадку, коли погляди конституційних суддів є хронічно змінюваними, говорити про офіційну конституційну доктрину можна лише із застереженнями, тобто умовно.

Для транзитивних суспільств більш характерною є не усталеність, а швидкоплинність настроїв і ціннісних установок їх політико-правової еліти, до якої належить і спільнота конституційних суддів. Сам собою демократичний транзит означає перехід («повернення в лоно цивілізації». – М. Горбачов) від соціалістичних практик до стилю життя в умовах глобалізованого капіталізму.

Цей процес вимагає модифікації національних конституційних доктрин і практик, що проявляється у переорієнтації їх цінностей від простої (тоталітарної. – Б. Гаврилишин) демократії – до демократії ліберальної; від «позитивних» або пасивних прав людини – до прав «негативних» або активних; від директивної економіки – до свободи й непередбачуваності ринку; від уніфікації і колективізму – до індивідуалізму і широкої варіативності способів накопичення й витрачання ресурсів; від цензури – до необмеженої свободи вираження поглядів; від загальнонародної власності на повітря (ст. 13 Конституції України) – до приватного володіння і розпоряджання землею.

Транзит до органічного конституціоналізму проходить непросто, що й доводить історія українського мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. За подібних обставин офіційна конституційна доктрина України просто не може бути остаточно сформованою. Хіба що в ній говорилося б про перманентну зміну політико-правових пріоритетів.

Друге, на чому зупиняється Д. Жалімас, – це визнання *значущості* офіційної конституційної доктрини, що проявляється, зі свого боку, у трьох нормативних вимогах: а) офіційна доктрина повинна глибоко розкривати зміст основного закону; б) подібне розкриття змісту має бути юридично обов'язковим; в) офіційна доктрина має підсилювати *верховенство* основного закону.

Для країни консолідованої демократії подібні вимоги виглядають законними. Однак все стає набагато складнішим у випадку демократій електоральних. Адже зміст конституційної доктрини країни залежить й від того, чим заповнений її загальний культурний простір.

На Заході конституційні ідеали визначає філософія американських батьків-засновників, наукові здобутки М. Вебера, Н. Лумана і Д. Б'юкенена, на Схо-

ді – парадигма китайського капіталізму без інтелектуальної свободи. Зокрема, наважуюся стверджувати, що в Україні початковий світоглядний фундамент чинного Основного Закону становив не більше, ніж нашвидкуруч переосмислений марксизм.

Адже більша частина українських уявлень про політичний лібералізм і верховенство права походять з альтернативної самоосвіти, факультативного читання і закордонних стажувань. Саме тому в Україні не сформувалася канонічна конституційна культура. Про те, що органічна конституція є ефективним обмежувачем завжди загрозливої для свободи і ринку влади досі не повідомляє жоден університетський підручник.

Не дивно, що в 90-ті роки ХХ ст. відсоток конституційних суддів, які вірили в креативну здатність капіталізму («американського стилю життя»), беззастережно, був незначним. Із часом ситуація дещо поліпшилася, але говорити про консенсус у визначенні параметрів офіційної конституційної доктрини України поки що зарано.

На думку Д. Жалімаси, *значущість* офіційної конституційної доктрини полягає в тому, що вона вимагає усвідомлення сутності *верховенства* основного закону. Водночас офіційна доктрина служить джерелом широкого («wide») розуміння суті і ролі сучасного конституційного права загалом.

Спроба застосування цього підходу до аналізу ситуації в Україні викликає досить несподіваний ефект: офіційне розуміння права не сприймає національну Конституцію 1996 р. як *право свободи* («freedom's law». – Р. Дворкін), розглядаючи її просто як найбільш авторитетне джерело в межах існуючого законодавства. Не дивно, що усвідомлення Конституції як втілення мета – права, яке боронить свободу народу і кожного індивіда з позиції: *суспільство versus держава* є ментально дискомфортним для значної частини українських конституційних суддів.

В Україні майже не звертають увагу на той факт, що органічний конституціоналізм було винайдено у ролі деперсоніфікованого регулятора *капіталізму* – широкої за своїм спектром нормативної системи, що ґрунтується на необмеженій інтелектуальній свободі і характеризується добре помітною тенденцією до скасування будь-яких бюрократичних обмежень, кордонів і віз.

Подібна система має сприйматись як *біполярна*, де пришвидшений поступ, ринок і свобода захищаються конституцією, а порядок і соціальна дисципліна – поточним законодавством. На жаль, в Україні верховенство Конституції розуміється суто ієрархічно – як вищість старшого за званням закону над законами за званням нижчими. Це означає, що верховенство права сприймається у нас за адміністративною (влада – підкорення), а не політичною (свобода – порядок) моделлю. Відверто кажучи, подібний підхід має небагато спільного з органічним конституціоналізмом.

За цих умов логічним є сприйняття конституційного права як права... *старшого*. Але в тому-то й парадокс, що за хронологією подій конституційне право є правом-підлітком. Тобто верховенство конституції означає переважання цінності історично молодшої свободи над традиційними цінностями ієрархії і порядку. На жаль, сприйняття верховенства Конституції як переважання ідеї свободи над бюрократичним порядком не є укоріненим не лише серед представників державного істеблшменту, а й в українській академічній спільноті.

Наступною тезою Д. Жалімас є твердження про те, що сформульована конституційним судом офіційна доктрина має сприйматися суспільством у ролі живої конституції («the living Constitution»). Із цим важко не погодитись. В Україні живою конституцією так само прийнято вважати сукупність рішень і висновків Конституційного Суду. З другого боку, про що не говорить Д. Жалімас, все, що має ознаки життя, з часом мусить дорослішати або й застарівати. Ця закономірність є добре помітною на прикладі низки рішень Верховного Суду США, присвячених захисту громадянських прав у ХІХ–ХХ ст.

Як стверджує Д. Жалімас, всі без винятку нормотворчі й виконавчі («law-making and law-applying») органи не можуть сприймати зміст основного закону інакше, ніж це встановлено офіційною конституційною доктриною. Крім того, всі ми знаємо, що ні конституцію, ні офіційну конституційну доктрину не можна вилучити з критичного дискурсу громадськості.

Транзит до свободи і демократії передбачає постійне переосмислення філософії основного закону. Оскільки громадянське суспільство росте й розвивається під захистом конституції, аналітичний інтерес до неї також не стоїть на місці.

Д. Жалімас твердо переконаний у тому, що самі собою «наукові висновки не мають жодного впливу на зобов'язуючу природу рішень, ухвалених органами конституційної юрисдикції». Звідси випливає його переконання у тому, що «академічна юридична доктрина й офіційна конституційна доктрина виконують різні функції».

Більш схожим на правду є те, що професійна свідомість конституційних суддів апріорі не може бути відокремленою від академічної свідомості професорів права, погляди яких утворюють інтелектуальний каркас сучасного конституціоналізму. Саме в цьому відношенні роль А. Дайсі або Р. Дворкіна важко переоцінити.

Очевидно, що академічна доктрина впливає на офіційну конституційну доктрину не прямо, а опосередковано. Йдеться про формально розділені, але змістовно пов'язані між собою юридичні наративи. І якщо це так, то між офіційною конституційною доктриною, з одного боку, й академічною конституційною доктриною – з другого, мають формуватися відносини взаємопроникнення, юридичної *інтертекстуальності*.¹

Йдеться про те, що будь-яка конституційна доктрина-текст містить у собі віддзеркалення інших політико-правових текстів. У ролі останніх можуть виступати «доктрина Л. Брежнева» (кінець 1960-х років) і «Доктрина Д. Монро» (1823 р.), «Чотирнадцять пунктів» В. Вільсона (1918 р.) й «Атлантична хартія» (1941 р.) разом із «Чотирма свободами» Ф. Рузвельта (1941 р.) тощо.

Конституційні судді завжди є прихильниками певних політико-правових ідей, цінностей та ідеалів. І ця прихильність продовжує діяти навіть тоді, коли вона прямо не усвідомлюється і не акцентується її носіями.

Отже, можна очікувати, що конституційні судді, чие інтелектуальне зростання відбувалося в університетах «Ліги плюща», матимуть у своїй голові помітно

¹ Інтертекстуальність (intertextuality) – термін, введений у 1967 р. зірковою представницею постструктуралізму Ю. Крістевою (1941 р.) для позначення властивості текстів, яка проявляється в наявності між ними незримих зв'язків, внаслідок чого останні повсякчас явно або неявно посилаються один на одного.

інший образ конституційного права, ніж той, що мав сформуватися у свідомості суддів, вихованих під впливом юридичної аури П. Стучки, А. Вишинського або І. Трайніна.

Як і будь-яка інша ідеологія, доктрина офіційного конституціоналізму багато в чому нагадує собою феномен, який В. Гейзенберг свого часу називав різновидом ірраціональної світської віри в «те, що є основою життя». Подібна віра, писав він, «залишається непохитною навіть при зіткненні з безпосереднім життєвим досвідом, і тому її не може розхитати нове знання. Історія минулих десятиліть на багатьох прикладах вчить тому, що цей <...> різновид віри часто підтримується і тоді, коли він повністю суперечить собі, і що його кінець настає лише разом зі смертю віруючих» [3, 129].

Цей «різновид віри завжди належав до значних сил в історії людства. Виходячи з наукових традицій ХІХ ст., можна було б сподіватися, що будь-яка віра повинна ґрунтуватися на раціональному аналізові всіх аргументів, на послідовних висновках і що інший різновид віри, при якому справжня або уявна істина [сприймається] просто як основа життя, взагалі не повинен мати місця» [3, 129]. Однак у реальному житті, як ми знаємо, все відбувається дещо інакше¹.

Зрештою, що інше, ніж неподоланна прихильність окремих представників політичних еліт до марксистсько-ленінського світосприйняття пояснює необхідність люстрації в країнах Східної та Центральної Європи? При цьому про вину суб'єктів (об'єктів) люстрації, що закономірно, не йдеться. Актуальними у цьому випадку є не корупція або моральне розкладання, а фактично незмінювана поведінкова програма, «класово-матеріалістичний підхід», який має зовсім небагато спільного з дійсним верховенством права.

Усе це доводить, що в посттоталітарних країнах, які походять із СРСР, офіційна конституційна доктрина не може не відобразити в собі залишків радянського впливу. Щоб переконатися у цьому, досить ознайомитися із низкою відомих рішень українського Конституційного Суду. Про експлуататорів і капіталістів у них наразі не йдеться, але цілком помітним залишається компліментарне ставлення не так до структур і постатей громадянського суспільства, як до Президента й Української держави загалом.

Однак повернімося до концепції Д. Жалімас. На його переконання, офіційна конституційна доктрина існує як автономний юридичний феномен, що характеризується певним набором принципів: а) поступового («gradual») розвитку; б) послідовності («consistency»); в) неприйнятності усвідомлення змісту Конституції крізь призму поточного законодавства; г) відповідності доктрини вимогам міжнародного права і права ЄС.

Зокрема, принцип *поступовості* проявляється у тому, що конституційна доктрина формується подібно до коралового рифу, від справи до справи («case by case»). З другого боку, про що не згадує Д. Жалімас, подібне самозростання вартості не може не підкорятися законам діалектичної трансформації, іноді аж до самоперечення.

¹ Не виключено, що засвоєння людьми політико-правових ідей здійснюється за правилами, подібними до правил психологічного вдрукування («imprinting»). Останнє являє собою психофізіологічний механізм, відповідно до якого враження та образи, сприйняті в початковий період розвитку індивіда, вкарбовуються у його свідомість як стійка поведінкова програма, визначальні риси якої в подальшому практично не піддаються змінам.

В економіці подібний ефект відомий як «парадокс наслідків» М. Вебера, у політиці – як деградація мети через використання порочних засобів. У результаті, як писав із цього приводу Л. фон Мізес, «в ім'я свободи і поступу самі прогрес і свобода опиняються поза законом» [4, 15]. Той, хто наважиться обмежити свободу заради малого добра, говорив із цього приводу Ф. фон Гаек, заради великого добра знищить її повністю.

«Чорні лебеді» Н. Талеба трапляються іноді й на побутовому рівні. Наприклад, як необхідність обертати автомобільне кермо в бік (а не проти) заносу, якщо необхідно вивести автомобіль із крутого віражу. У будь-якому випадку досвід свідчить про те, що наміри і результати людей часто не збігаються.

Це правило працює й у зворотному напрямку. Президентська республіка, як прийнято вважати, провокує встановлення авторитарного або й диктаторського політичного режиму. Однак США – найрозвиненіша ліберальна демократія в світі – побудовані саме на цій формі правління. Якщо ж врахувати те, що політичні відносини є основним предметом регулювання у конституційному праві, то ефект неочікуваних наслідків в еволюції конституційної доктрини слід вважати закономірним.

Ба більше, фокус конституційного регулювання полягає в тому, що орієнтовані на пришвидшений поступ основні закони містять у собі приховану провокацію їх власного порушення. Наприклад, захист свободи є конкурентним стосовно державного порядку, однак низка органічних конституцій гарантує право народу на демократичне повстання. Схожі аргументи можна застосувати й до права на зброю, американського «the right to keep and bear arms».

Але якщо право на зброю і демократичне повстання закріплюються в основному законі, то вони ж мають бути присутніми в офіційній конституційній доктрині. Подібна вимога робить відверто проблематичним офіційне тлумачення конституції в обставинах, коли точки революційної біфуркації суспільством ще не досягнуто. Утім, вільне суспільство спирається на традиції, не забуваючи про можливість громадянської непокори й повстання.

Це дещо підриває принцип поступовості («gradual») і послідовності («consistent») у розвитку органічної конституційної доктрини у випадках, коли остання допускає можливість «культурних вибухів» (Ю. Лотман¹) в інтересах прогресу. За будь-яких обставин концепція офіційної конституційної доктрини в Україні вимагає серйозного інтелектуального супроводу, коментування.

У своїй доповіді Д. Жалімас висуває також тезу про те, що будь-яка нова конституційна доктрина повинна формуватися на основі вже існуючої доктрини («new doctrine is formulated on the basis of the existing doctrine»). Причому правило щодо цього він пропонує закріпити в зобов'язуючому рішенні конституційного суду.

Але чи можна застосувати аналогічну вимогу стосовно конституційної доктрини України, де протягом тільки останніх 12 років двічі змінювалася форма правління? Схоже на те, що залежно від демократичної зрілості країн їх доктрини можуть поділятися на «холодні», «теплі» і «гарячі». При цьому конституційні доктрини в електоральних демократіях можуть бути лише «гарячими» або «теплыми», але ніколи – «холодними». Останнє ж є прерогативою демократій консолідованих, до яких і належить Литва.

¹ Про стратегію дискретного політичного розвитку див.: [5].

Якщо це твердження є справедливим, то принципи розвитку офіційної конституційної доктрини Д. Жалімас можна вважати застосовними до консолідованих демократій, але далеко не завжди – до «гарячого» українського конституціоналізму.

Що ж стосується принципу *відповідності офіційної конституційної доктрини вимогам міжнародного права і права ЄС*, то й тут Україна поки що залишає за собою простір для маневру. Адже нам і досі невідомо, чого більше прагнуть українці: президентської чи парламентської республіки; унітарної чи федеративної держави; загальнонародної чи приватної власності на землю?

Не менш проблемними виявилися у нас питання цензури й академічної свободи, а також вільного переміщення людей, товарів, послуг і капіталу. Для їх вирішення Україна може запозичити конституційний досвід із країн ЄС, але також й Канади або США.

На перший погляд здається, що американський конституціоналізм не має прямого відношення до українських політико-правових реалій. Але насправді весь західноєвропейський конституціоналізм перебуває під потужним американським впливом. Американці винайшли конституціоналізм приблизно так само, як А. Зінгер – вертикально падаючу голку у швейній машинці. У кожному з випадків ефект проявився у надзвичайному прискоренні.

Американський конституціоналізм транслюється світом не лише завдяки ефекту «інтертекстуальності», а й просто через політику Сполучених Штатів. Якщо кожен із президентів США зобов'язується у своїй присязі «охороняти, захищати й підтримувати Конституцію Сполучених Штатів»¹, то це означає, що парасольку НАТО також можна вважати одним з елементів американської конституційної культури. Адже без США (37% світового військового бюджету) європейський конституціоналізм виглядав би скромніше.

Відтак офіційна конституційна доктрина Литви є не лише продуктом її інтелектуальної свободи, а й сукупністю генералізацій у рамках євроатлантичної правової культури. Натомість стратегія КСУ витворюється у суттєво іншому геополітичному контексті.

Хоча М. Грушевський мріяв вирвати Україну зі «слов'янських обіймів», чинний Основний Закон України розроблявся під значним впливом російського конституціоналізму. Досить, лишень, згадати симультанне з Росією включення й виключення з українського конституційного проекту розділу під назвою «Громадянське суспільство». Аналогія проглядається й на рівні визначення вищих конституційних цінностей.

Як стверджує Д. Жалімас, міжнародне право разом із правом ЄС є важливими джерелами литовської конституційної доктрини. На жаль, про конституційну доктрину України так просто не скажеш.

З другого боку, Українська правова система є відносно сприйнятливою як до американських, так і до європейських конституційних впливів. Невипадково вона балансує між президентською (1996–2004 рр., 2010–2014 рр.) і парламентською (2004–2010 рр., 2014–2017 рр.) формами правління. До того ж, ще у ст. 17 Конституції Української Народної Республіки 1918 р. траплялися суб'єктивні права в «негативному» (американському) трактуванні.

¹ У перекладі Н. Комарової.

Оскільки за кількістю людських втрат у Другій світовій війні¹ Україна посідає перше місце в світі, варто було б ще раз добре замислитися над зміною наших конституційних пріоритетів. Так само ми не маємо права ігнорувати в конституційному сенсі масштаб українських пожег на вівтар комунізму.

Д. Жалімас звертає увагу на те, що офіційна конституційна доктрина Литви є тісно пов'язаною з науковою конституційною доктриною, адже значний відсоток конституційних суддів був рекрутований з академічного середовища. З другого боку, офіційна конституційна доктрина Литви є односпрямованою, тоді як наукова доктрина може залишатися багатовекторною.

На жаль, подібної конституційної консолідованості бракує Україні, яка, з огляду на діяльність Конституційної Асамблеї (2013 р.) та Конституційної Комісії України (2015 р.), перебуває лише на стадії формування офіційної конституційної парадигми.

При цьому схоже на те, що основною причиною концептуальної конституційної незавершеності в Україні залишається перебільшений етатизм. Хоча максимум з того, на що виявилися спроможні більшовики – це «скопіювати деякі удосконалення, винайдені капіталістами» [4, X], недовіра до свободи, індивідуалізму і приватного володіння загалом залишається фобією, неподоланою у вітчизняній правосвідомості.

Українське право ніби й визнає рівність суб'єктів права власності (ч. 4 ст. 13 Основного Закону), але не на основний економічний ресурс – землю; ніби й гарантує заборону цензури (ч. 3 ст. 15 Конституції України), але не стосовно російських серіалів і польської «Волині»²; ніби й запроваджує академічну свободу, але із заборонаю відрахування за неуспішність більше 3–5% «бюджетних» студентів. Усе це *volens-nolens* має дуже характерний для законсервованого соціалізму присмак.

Однак, як нині вважається, валовий національний дохід (ВНД), так само як і внутрішній валовий продукт (ВВП) у розмірі приблизно 3–4 тис. доларів США на особу є ознакою країн із найгіршими перспективами для демократичного розвитку. Гарантовану демократію обіцяє показник приблизно у 8 тис. доларів США на особу. Звідси ж випливає загальний висновок про те, що «бідність є практично несумісною з демократією». Крім того, остання не знає «більш страшного ворога, ніж нафта» [7, 434–435]. Оскільки розмір українського ВВП у 2013 р. становив лише 3,1 тис. доларів США на особу, можна сказати, що Україна на ризикую своєю демократією серйозно³.

Захищаючи по-соціалістичному «інтереси народу», Верховна Рада України вже впритул підійшла до межі, за якою Україну чекає авторитарне правління. Про те, що саме цю модель закладено в «офіційну конституційну доктрину» від «Батьківщини» Ю. Тимошенко, експертному середовищу добре відомо [9, 300–316].

¹ Приблизно 7 млн, що становить 16,7% втрат відносно тогочасного населення України [6, 253].

² Див.: а) «Одного разу в Ростові» та ін. Державне агентство України з питань кіно не пустило на екрани 12 фільмів та серіалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/24/219286/view_print; б) У Києві скасували показ фільму «Волинь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/10/161017_ko_volyn.

³ До того ж 61% від цих сум було здобуто не на чорноземах, а в сфері послуг [8, 226].

Конституція України (у редакції 2017 р.) поєднує в собі патримоніальне правління з обмежено провінційним поглядом на реалії світу. Якщо український законодавець і далі блукатиме подібними манівцями, наш Основний Закон стане взірцевою постмодерною «хартією формальної свободи і фантастичних прав». До речі, саме так називали в Росії царський Маніфест від 17 жовтня 1905 р.

Загалом про свободу, індивідуалізм, ринок і приватну власність конституційна доктрина України мала б промовляти з упевненістю В. Маяковського: «Я знаю – город будет, я знаю – саду цвєсть [!]» [10, 611]. Насправді ж більш імовірним нині є те, що ми зупинилися на анекдотичній брежневській версії цих крилатих рядків.

Творити офіційну конституційну доктрину України без переформатування конституційних цінностей не можна так само, як і вічно стояти на місці. Починати слід із загальновідомого: метою конституції є свобода народу і право вільно чинити з власною долею; індивід – це мета в собі, а не засіб або ресурс у руках держави; гідність спирається на приватну власність і право на володіння зброєю...

Очевидно, що для досягнення мети нам необхідно скористатися світоглядними напрацюваннями К. Поппера, Б. Маліновського, Ф. фон Гаєка, Д. Ролза та ін. Адже без їх допомоги ми не поховаємо у своїх душах відголоски утопічних марксистських амбіцій. З другого боку, відома «теорія перспектив» Д. Канемана й А. Тверські свідчить на користь того, що економічні стимули і ризики в поведінці людей є універсальними в масштабах світу.

За визнанням ще одного нобелівського лауреата – Р. Маерсона, в Україні «ціла нація переживає проблеми через особливості свого конституційного ладу». Йдеться про дисбаланс політичної сили й адміністративної слабкості конституційного поста президента, дефіцит свободи в регіонах, невиправдану централізацію влади загалом. Зокрема, «якщо Донецьк вимагає для себе особливих прав – такі самі права мають бути у решти регіонів» тощо¹.

У підсумку все це означає, що негаразди українського конституціоналізму піддаються-таки діагнозу як на теоретичному (причини), так і практичному (наслідки) рівні. Відтак підстави для нашого обмеженого оптимізму ніби присутні...

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку / Д. Жалімас // Філософія права і загальна теорія права. – 2016. – № 1–2.
2. Харпфер К. В. Поскоммунистическая Европа и постсоветская Россия / К. В. Харпфер // Демократизация / перевод с англ. под ред. М. Г. Миронюка ; сост. и науч. ред.: К. В. Харпфер, П. Бернхаген, Р. Ф. Инглхарт, К. Вельцель. – М. : Изд-во Высшей школы экономики, 2015. – С. 521–536.
3. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг. – М. : Наука, 1989. – 400 с.
4. Мизес Л. фон. Всемогущее правительство. Тотальное государство и тотальная война / Л. Мизес. – М. ; Челябинск, 2013. – 458 с.
5. Лотман Ю. Культура и взрыв / Ю. Лотман. – М. : Прогресс, 1992. – 272 с.

¹ Марчак Д. Интервью з Р. Маерсоном: В вашей конституции есть конфликт, раскалывающий страну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/all/intervyu/2840514-maerson-v-vashey-konstitutsii-zalozhen-konflikt-raskalyvayushchiy-stranu.htm>.

6. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
7. Фиш С. М. Неудавшаяся демократизация / С. М. Фиш, Д. Виттенберг // Демократизация. – М. : Изд-во Высшей школы экономики, 2015. – С. 434–435.
8. Світ у цифрах 2013 року. – К. : Тиждень, 2013. – 256 с.
9. Юридичний коментар до «Порівняльної таблиці змін до Конституції України, підготовленої Блоком Юлії Тимошенко» // Конституційний процес в Україні (2005–2008). – Х. : Права людини, 2009. – С. 300–316.
10. Маяковский В. «Рассказ Хренова о Кузнецкстрое и о людях Кузнецка» (1929) // Маяковский В. Сочинения : в 2 т. / сост. Ал. Михайлова ; вступ. ст. А. Метченко ; прим. А. Ушакова. – М. : Правда, 1987. – Т. 1. – С. 608–611.

REFERENCES

1. Zalimas D. Ofitsiina konstitutsiina doktryna: kontsepsiia, znachennia i osnovni pryntsyipy rozvytku [The Official Constitutional Doctrine: Conception, Significance and the Main Principles of Development], *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 2016, no. 1–2.
2. Kharpfer K. V. Postkommunisticheskaya Evropa i postsovetskaya Rossiya [Post-Communist Europe and Post-Soviet Russia], *Demokratizatsiya*, Moscow: Izdatelstvo Vysshey shkoly ekonomiki, 2015, pp. 521–536.
3. Heisenberg W. Fizika i filosofiya. Chast i tseloe [Physics and Philosophy. A Part and a Whole], Moscow: Nauka, 1989, 400 p.
4. Mises L. von. Vsemogushchee pravitelstvo. Totalnoe gosudarstvo i totalnaya voyna [Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War], Moscow; Chelyabinsk, 2013, 458 p.
5. Lotman Yu. Kultura i vzryv [Culture and Explosion], Moscow: Progress, 1992, 272 p.
6. Hunchak T. Ukraina: persha polovyna XX stolittia. Narisy politychnoi istorii [Ukraine: the First Part of 20th Century. Essays on Political History], Kyiv: Lybid, 1993, 288 p.
7. Fish S. M., Wittenberg J. Neudavshayasya demokratizatsiya [Failed Democratization], *Demokratizatsiya*, Moscow: Izd-vo Vysshey shkoly ekonomiki, 2015, pp. 434–435.
8. Svit u tsyfrakh 2013 roku [The World in Figures in 2013], Kyiv: Tyzhden, 2013, 256 p.
9. Iurydychnyi komentar do «Porivnialnoi tablytsi zmin do Konstytutsii Ukrainy, pidhotovlenoi Blokom Iulii Tymoshenko» [Juridical Commentary on Constitutional Amendments From Julia Tymoshenko's Political Block], *Konstytutsiyni protses v Ukraini (2005–2008)*, Kharkiv: Prava liudyny, 2009, pp. 300–316.
10. Mayakovskiy V. «Rasskaz Khrenova o Kuznetskstroie i o lyudyakh Kuznetska» (1929) [Khrenov's Story on Kuznetskstroy and its People], *Mayakovskiy V. Sochineniya*, Moscow: Pravda, 1987, vol. 1, pp. 608–611.

Речицький В. В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина?

Анотація. У статті аналізуються можливості практичного застосування концепції «офіційної конституційної доктрини» Д. Жалімаса до аналізу української проблемної ситуації.

На думку автора, існування концепції «офіційної конституційної доктрини» в умовах України суттєво ускладнюється тим, що Україна за рівнем свого соціально-політичного розвитку відноситься до так званих електоральних демократій, у той час як Литовська Республіка є прикладом демократії консолідованого типу.

На цій підставі автор аналізує основні ризики, що очікують український конституційний розвиток у сучасному європейському й світовому контексті. Критичні

констатації автора й наведені статистичні дані супроводжуються практичними порадами щодо подолання існуючих перешкод і негараздів.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, електоральна демократія, консолідована демократія, парадокс наслідків, офіційна конституційна доктрина, тлумачення конституції, конституціоналізм у посттоталітарних країнах, Конституція України.

Речицкий В. В. Может ли существовать в Украине официальная конституционная доктрина?

Аннотация. В статье анализируются возможности практического применения концепции «официальной конституционной доктрины» Д. Жалимаса к анализу украинской социально-политической ситуации.

По мнению автора, существование концепции «официальной конституционной доктрины» в условиях Украины существенно осложняется тем обстоятельством, что Украина по уровню своего социально-политического развития относится к электоральным демократиям, в то время как Литовская Республика является примером демократии консолидированного типа.

На этом основании автор анализирует основные риски, которые ожидают украинскую конституционную эволюцию в современном европейском и мировом контексте. Критические констатации автора и приведенные статистические данные сопровождаются практическими соображениями по преодолению существующих препятствий и проблем роста.

Ключевые слова: конституция, конституционализм, электоральная демократия, консолидированная демократия, парадокс последствий, официальная конституционная доктрина, толкование конституции, конституционализм в посттоталитарных странах, Конституция Украины.

Rechytskyi V. May an Official Constitutional Doctrine of Ukraine Have a Success?

Summary. The article analyzes possibilities of practical application of the concept of the «official constitutional doctrine» proposed by D. Žalimas in the analysis of current Ukrainian socio-political situation.

The author emphasizes that usage of the concept of «official constitutional doctrine» in modern Ukraine is significantly complicated by the fact that Ukraine belongs to so-called «electoral democracies» pool, whereas the Republic of Lithuania is an example of a successful «consolidated democracy».

Considering the abovementioned difference of socio-political models, the author focuses on main risks for the Ukrainian constitutional process in a modern European and global context. The author analyses existing obstacles and challenges of the constitutional process in Ukraine, and provides some practical recommendations for overcoming them.

Key words: constitution, constitutionalism, electoral democracy, consolidated democracy, paradox of consequences, official constitutional doctrine, interpretation of the constitution, constitutionalism in post-totalitarian countries, Constitution of Ukraine.